

*Михайло ЛАБАШУК, професор,
Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Bialej, Polska*

ОНТОЛОГІЯ КАТЕГОРІЙ ЧАСУ, ІСТОРІЇ, ПОДІЇ ТА ФАКТУ

У статті системно розглядаються категорії часу, події, минулого, історії, факту та ін. в їх онтологічних та гносеологічних аспектах. Стверджується, по-перше, взаємообумовленість цих категорій, по-друге, їх багатозначність, а нерідко навіть омонімічність, по-третє, багатокомпонентна структура кожної окремої категорії, її подільність на окремі взаємозалежні складники.

Ключові слова: час, подія, історія, минуле, факт, синхронія, діахронія, панхронія, ідіосинхронія.

The categories of time, event, past, history, fact and others in their ontological and gnoseological aspects are considered methodically in the article. At first, these categories correlation, at second, their polysemy and even not rarely their homonymy, at third, multi-component structure of each category, its divisibility into separate interdependent components are confirmed.

Key words: time, event, history, past, fact, synchronism, diachronism, panchronism, idiosynchronism.

Вступ. Проблематика об'єктивності категорії часу. Аналізуючи категорію часу, в першу чергу необхідно відзначити онтологію даної категорії. Можна констатувати щонайменше два визначення онтології часу – об'єктивність (позасуб'єктність) часу та суб'єктивність часу (час як здатність суб'єкта).

Об'єктивне розуміння категорії часу закладає існування часу поза людиною, як характеристики світу, зокрема, як змінності світу. Однак, як ми покажемо нижче, навіть поверхневий огляд спроб дати об'єктивну характеристику категорії часу з легкістю дозволяє констатувати суб'єктивність та релятивність цих спроб.

«**ВРЕМЯ**, понятие, позволяющее установить, когда произошло то или иное событие по отношению к другим событиям, т.е. определить, на сколько секунд, минут, часов, дней, месяцев, лет или столетий одно из них случилось раньше или позже другого. Измерение времени подразумевает введение временной шкалы, пользуясь которой можно было бы соотносить эти события. Точное определение времени базируется на дефинициях, принятых в астрономии и отличающихся высокой точностью» (<http://www.bigpi.biysk.ru/encicl/articles/03/1000399/1000399A.htm>).

Наведена дефініція, хоч і постулює високу точність часової шкали, з очевидністю прив'язує цю шкалу і сам час до категорії події. Безумовно, оперування категорією події, яка є суб'єктивною категорією, не додає об'єктивності у характеристиці та дефініції часу. Щоправда, пристрої, які вимірюють часову шкалу, від давніх часів постійно вдосконалюються. У ролі таких пристроїв у давнину використовувались сонячні, водяні, пісочні та механічні годинники. Починаючи з 1950-х років використовуються кварцовий та атомний годинники.

«Сейчас используются три основные системы измерения времени. В основе каждой из них конкретный периодический процесс: вращение Земли вокруг своей оси – всемирное время UT; обращение Земли вокруг Солнца – эфемеридное время ET; и излучение (или поглощение) электромагнитных волн атомами или молекулами некоторых веществ при определенных условиях – атомное время AT, определяемое с помощью высокоточных атомных часов (виділення наше – М.Л.)» (<http://www.bigpi.biysk.ru/encicl/articles/03/1000399/1000399A.htm>).

Відносність часу та водночас постійні намагання вдосконалити його вимір і через це обґрунтувати об'єктивність часу добре підтверджується різноманітністю термінів на його визначення: всесвітній час (втім, поправки до всесвітнього часу), ефемеридний час, зірковий час, сонячний час (втім, середній сонячний час), астрономічний час, поясний час, місцевий час, атомний час та

ін. Історія та традиція функціонування категорії часу свідчать, що час спочатку визначається через простір, а вже потім простір визначається через час. Цьому з легкістю можна знайти безліч підтверджень у дефініціях часу, які акцентують його неминучу релятивність: «місцевий час довільного пункту на Землі залежить від його довготи. Під час руху на захід від початкового меридіану місцевий час відстає від всесвітнього на одну годину кожні 15 градусів довготи», «середній сонячний час визначається за допомогою спостережень за зірками, а не за сонцем», «оскільки видимий рух сонця по відношенню до зірок є нерівномірним, істинна сонячна доба також має неоднаковий вимір» та ін. (див.: (<http://www.bigpi.biysk.ru/encicl/articles/03/1000399/1000399A.htm>)).

Намагання обґрунтувати об'єктивну сутність категорії часу не є основною метою нашої статті. На підставі представленого короткого огляду можемо відзначити, що важко або неможливо стверджувати об'єктивну сутність часу, а також можемо відзначити те, що час у цих традиційних спробах є невід'ємним від категорії простору.

Проблематика суб'єктивності категорії часу. Суб'єктивне розуміння категорії часу полягає перш за все у розумінні здатностей людини та її досвіду як базових категорій для оперування усіма іншими похідними когнітивними засобами та категоріями. Подібне розуміння базується на трансцендентальній філософії І. Канта, який стверджував здатності людини в якості вихідного пункту в пізнанні людиною світу та себе. На наш погляд, подібне розуміння не варто ідентифікувати, як це нерідко буває, із крайнім антропоцентризмом, прагматизмом чи релятивізмом, оскільки іншою стороною цього підходу є ствердження не тільки самоцінності окремої особистості, але ствердження її існування у неминучій обумовленості світом, суспільством, людством, у двосторонності цих стосунків та пошуках їх гармонійності. Особистісні здатності людини творять світ, суспільство, культуру так само, як світ, суспільство та культура творять особистість. Однак послідовне підтвердження цього мало контроверсійного постулату потребує як глибокої теоретичної розробки в окремих наукових галузях, так і послідовної організаційної діяльності у життєвому досвіді.

«Опыт хотя и учит меня тому, что существует и как оно существует, но никогда не научает тому, что это необходимо должно быть так, а не иначе. Следовательно, опыт никогда не даст познания природы вещей самих по себе» (там же: 112),

«Сами по себе понятия суть только логические функции и, как говорится, не составляют ни малейшего понятия об объекте самом по себе, а нуждаются в чувственном созерцании как в своей основе» (там же: 145).

Можна стверджувати, що основу філософії І. Канта складають два полюси (як своєрідний реалістичний мінімалізм вихідних позицій, пізнавальних сподівань та цілей):

непізнаваний світ речей-у-собі (як неможливий для людини досвід), який лише постачає матеріал для сенсорної здатності людини, але не дозволяє робити категоричні висновки про себе,

ап'юріорні здатності людини: ап'ерцепційні форми споглядання – відчуття простору і відчуття часу та ап'юріорні категорії *кількості*, *якості*, *відношення* та *модальності*, а також відповідні їм схеми застосування категорій до чуттєвого досвіду.

Інтегрує форми споглядання вища здатність людини – розум. Між цими полюсами існує опосередкований зв'язок через явища світу, органи чуття, уявлення, яву, образи, систему понять і т.д., тобто через все, що дається у досвіді.

Значним досягненням теорії пізнання І. Канта є те, що ця теорія чітко визначає обмеження пізнавальних здатностей людини; причому, головним чином, їх обумовленість фізіологічними параметрами, а також визначає сутність тієї реальності, яка протистоїть суб'єкту, точніше, яка його оточує. А ця дійсність не може бути охарактеризована сама по собі, але лише через пізнавальні структури суб'єкта (форми споглядання, за Кантом). В результаті у пізнанні суб'єкт замикається на собі, і його пізнання завжди виходить від себе (від суб'єкта, проте, безумовно, завжди знаходиться у репродуктивному чи продуктивному співвідношенні із суспільством), але у той самий час до себе (суб'єкта) й повертається.

«Что я мыслю в пространстве или во времени, — о том я не могу сказать, что оно само по себе, без этих моих мыслей, существует в пространстве и времени. ...пространство и время со всеми явлениями в них — это не есть нечто существующее само по себе и вне моих представлений, они сами лишь способы представления, и утверждение, что способ представления существует и вне нашего представления, явно противоречиво» (там же: 163).

Сутність нашої позиції у аналізі часу полягає не стільки у ствердженні суб'єктивності та релятивності категорії часу, і навіть не у ствердженні невід'ємної обумовленості категорії часу категоріями простору, події, системи та історії (і це щонайменше). Предмет, зміст та логіка дослідження категорії часу з безперечною примушують нас до визнання багатоаспектності та

полісемічності (чи навіть омонімічності) категорії часу. В категорії часу можемо розрізнити щонайменше три окремих суміжних або подібних поняття: час як апріорна здатність чуттєвого сприйняття суб'єкта, час як поняття когнітивної картини світу, час як філософське поняття.

Категорія часу у категоріях події, системи та історії. Нерідко найбільш знайомі речі виявляються найменш знаними. До таких речей та явищ належать категорії часу, події, факту, минулого, історії та под. З буденної точки зору є цілком зрозумілим, що таке теперішнє, майбутнє, вчора, сьогодні, завтра, весна, осінь тощо. Але варто лише уважно придивитись до цих понять, щоби побачити, що вони значною мірою обумовлені системністю свідомості та системністю мови. Звичка недиференційованого буденного сприйняття різноманітних явищ та знаків на їх означення перешкоджає навіть у науковому мисленні. Йдеться про здатність розрізнити кілька аспектів та рівнів нашого сприйняття – знаку, образу, поняття, категорії, сенсорики тощо. Слід підкреслити, що є категорії, створені тільки (або більшою мірою) мовою, і категорії, створені не тільки (або ж меншою мірою) мовою. Понадто, було би помилкою вважати, що певні категорії створені виключно мовою.

Безперечною є можливість розмістити певні поняття та семіотичні одиниці на умовній типологічній шкалі відповідно до критерію *конкретність – абстрактність* цих одиниць. Польський антрополог Б. Маліновський стверджує, що, незважаючи на динамічний розвиток у філогенезі та в онтогенезі сигніфікативної функції мови (функції абстрагування), важливість індикативної функції мови (функції конкретизації) повністю зберігається: «...nawet w najbardziej abstrakcyjnych i teoretycznych aspektach myśli człowieka i zastosowań werbalnych, rzeczywiste znaczenie słów zawsze wywodzi się tylko z aktywnego doświadczenia aspektów rzeczywistości, do których słowa te się odnoszą. ...Znaczenie absolutnie wszystkich słów wywodzi się z doświadczeń fizycznych»³⁸ (Malinowski, 1987: 107); див. також: «Przejsie od wskazywania (indeksacji) do nazywania obiektów rzeczywistości (refleksji) stanowi rewolucyjny krok w rozwoju umysłu człowieka i jego możliwości komunikacyjnych. Bez zdolności rozpoznawania i wskazywania obiektów rzeczywistości niemożliwe byłoby odniesienie ich nazw do pamięci i wyobraźni, czyli oddzielenie treści językowych od świata przedstawionego»³⁹ (Awdiejew, Nabrajka, 2006: 24).

Наприклад, порівняймо іменники *дерево, камінь, повітря*, займенники *я, ти, він*, прислівники *завтра, вчора, швидко, направо* і т. ін. Чи є прислівник *завтра* тільки мовною категорією? Напевно, мало хто візьметься це стверджувати. *Завтра* – це наступного дня, *вчора* – попереднього дня. Отже, повинен бути день сьогоднішній (тобто, день, який незважаючи на певні умовності у його визначенні, має конкретний набір незаперечних характеристик). Крім цього, ці категорії (*осінь, день, година*...) створюються у процесі нашого буденного практичного життя, а також прив'язані до часових пасів, тобто до географічного простору та астрономічного руху, прив'язані до переведення годин, до переміщення людей (як точки відліку) у просторі та і т. ін.

Весна відповідно до календарного відліку починається 1-го березня, відповідно до астрономічного відліку – 21 березня. Тобто, категорії *весна, завтра* функціонують так само, як функціонують категорії *я, ти, брат, південь* тощо – відповідно до систем відліку, отже релятивно. У цілому ці категорії створюються мовою, сенсорними сприйняттями та понятійними уявленнями, а також, що рідко акцентується, рухомоторними навиками (у формуванні та закріпленні значень таких, наприклад, знаків як *направо, одразу, догори* та і т. ін), звичками, в тім ритуалами, соціальними стереотипами тощо.

Найменш сенсорно (підкреслюємо – лише сенсорно!) зрелятивізованою є категорія часу. Видається, що час цілком визначається мовою та різними уявленнями і стереотипами, пов'язаними з поведінкою, які інколи навіть взаємозаперечуються. Що стосується вербального аспекту змісту категорії часу, кожна мова має широкий спектр лексичних одиниць, які надають можливість оперувати нашими уявленнями про час. Перш за все це уявлення часу як плинного, мінливого об'єкту, що виражається передусім в іменниках: наприклад, у родовому іменнику *час* та у багатьох видових іменниках – мить, епоха, тисячоліття, вік, сторіччя, рік, година тощо. Плинність та агентивність часу передають дієслова: *час біжить, йде, не чекає, карає, тягнеться, повзе, летить та*

38 «навіть в найбільш абстрактних та теоретичних аспектах думки людини та вербальної комунікації реальне значення слів завжди виводиться тільки з активного досвіду аспектів дійсності, якої ці слова стосуються. ...Значення абсолютно всіх слів виводяться з фізичного досвіду (переклад наш – М.Л.)».

39 «перехід від вказування (індексації) до називання об'єктів дійсності (рефлексії) є революційним кроком у розвитку розуму людини та її комунікаційних здібностей. Без здатності розпізнавання та вказування на об'єкти дійсності неможливе було би віднесення їх назв до пам'яті та уяви, тобто відділення змісту мовного від змісту образного» (переклад наш – М.Л.).

ін.. Найчастіше час – це рухомий об'єкт, але не тільки: час – це просто об'єкт, який можна тріпати, економити, стискати, розтягувати. Категорія часу активно концептуалізується у субстанціональних метоніміях та метафорах: час – це перерва, відпочинок, гроші та ін.; кваліфікується у прикметниках та займенниках: вільний час, безжальний час, зайвий час, мій, твій, наш, ваш, їх час тощо.

Семіотизація зміни і плину часу також є цікавою і неоднозначною. Генеративісти звернули увагу на певну суперечливість, точніше, на два суперечливі, на перший погляд, способи організації часу в аспектах минулого, теперішнього та майбутнього. Перший спосіб – це концептуалізація майбутнього як об'єкту «перед» нами, а минулого як об'єкту «за» нами, наприклад, про майбутнє: *дні, що надійдуть*; про минуле: *ці дні вже за нами*. Другий спосіб організації часу: майбутнє – «за» нами, минуле – «перед» нами. Наприклад, про майбутнє: в перший день (тиждень), першого дня (тижня), який надійде за червнем; про минуле – в тиждень, який був перед лютим (див.: Lakoff George, Johnson Mark: 1988).

Зазначимо також, що час у європейській свідомості (у широкому розумінні) концептуалізується у двох аспектах:

- час – це предмет, що рухається (а ми стоїмо): надійде час, коли.., минув час, коли.., настав час діяти.

- час стоїть, а ми рухаємось: летимо через/скрізь роки/літа//віки, наближаємось до кінця року, входимо в нове тисячоліття та под.

Отже, оскільки категорія часу є обумовлена системними (в тім системними мовними та етнічними) уявленнями суб'єкта, зрозуміло, що так само, як категорія часу, процесу релятивізації підлягають системно залежні категорії історії, діахронії, синхронії, процесу, стану, системи, події, факту тощо.

Ми існуємо не тільки в подіях та фактах, але також в станах та системах. При цьому більшу увагу приділяємо (навіть у теоретичних дослідженнях) нашим діям та подіям, з ними пов'язаним, а не системним станам. Ще й досі про семіотичну теорію Ф. де Сосюра говорять як про теорію виключно структурно-логічну, проте не важко довести, що це теорія перш за все є антропологічною та прагматичною, і не останню роль у цьому можливому доведенні відіграла би своєрідність розуміння Ф. де Сосюром категорій *стан, подія, явище, факт* та под..

«...нашому разуму присуща естественная склонность больше обращать внимание на события. ...иногда же состояниям просто не придают особого значения по сравнению с событиями, результатом которых они являются» (Сосюр, 1990: 115),

«Никак нельзя заставить событие, поскольку оно объясняет состояние, стать состоянием. Но в большинстве наук все дело ограничивается объяснением происхождения состояния, само же состояние не вызывает интереса, не играет особой роли, которая отличает его как состояние» (там само: 116).

Вартим уваги є те, що, хоча події та стани без особливих труднощів піддаються спостереженню, все ж цього не можна стверджувати стосовно систем, які є майже невловимими для сприйняття та рефлексії. Особливо важливо, що не події та факти визначають системи, а, навпаки, системи та стани у синхронії визначають події і факти та їх якість.

«Ни одна система не питается предшествующими событиями ни в малейшей степени. Она вызывает представление о стабильности, статичности. В свою очередь никакая совокупность событий, рассматриваемых в их собственной упорядоченности, не образует системы; самое большее, что можно увидеть в подобной совокупности событий, это определенное общее направление изменения, которое, однако, не связывает между собой события в качестве исходной величины» (Сосюр, 1990: 201).

Добре знаною є сосюрівська дихотомія *діахронія – синхронія*, проте мало хто користується трихотомією Ф. де Сосюра *панхронія – ідіосинхронія – діахронія*.

«...любой фрагмент языка, рассматриваемый совершенно непредвзято: 1 – не может обладать единственным, точно определенным способом существования, 2 – не может также обладать неограниченным количеством способов существования в зависимости от воли каждого.

Он имеет только три способа существования: А) Он есть нечто, существующее в ПАНХРОНИИ, - Б) Он есть нечто, существующее в ИДИОСИНХРОНИИ, - В) Он есть нечто, существующее в ДИАХРОНИИ.

И в нем не может быть абсолютно ничего, кроме разграничений» (Сосюр, 1990: 197).

Важливість даної трихотомії часу полягає у тому, що вона дозволяє ефективно кваліфікувати, аналізувати та оцінювати подію у категоріях простору, часу, стану, системи та, безумовно, у категорії вартостей людини. Подія є об'єктом не чуттєвого, а рефлексивного досвіду. А це означає, що

подію неможливо сприйняти сенсорно-чуттєво, її можна сприйняти лише емоційно-образно, понятійно та семіотично. Оскільки подія минулого (наприклад, історична подія) є образно-понятійно-семіотичним конструктом (явищем) певної історичної особи або осіб, то будь-яке дослідження минулого, історії не може бути відтворюючим, але лише інтерпретуючим. Історія – це послідовність не подій та фактів, а послідовність систем та станів, які неминуче вимагають суб'єкта, тобто конкретного індивіда. Минуле, як і теперішнє, ми досліджуємо через категорію події, яку неможливо локалізувати в одному хронотопі (як у місці і часі події та разом із цим у місці і часі дослідника). Подія охоплює цілу низку станів із найрізноманітнішими характеристиками – рефлексивними, емоційними, афективними, семіотичними (в тім семіотично системними, семіотично актуальними, семіотично текстовими) тощо.

Найбільш складний аспект характеристики події полягає у тому, що подія не є одномоментною у часовому відношенні, навпаки, вона триває у часі. Разом з цим подія співвідноситься (і не може не співвідноситись) з понятійною та семіотичною системністю уявлень, яка є ахронічною, тобто позачасовою. Отже, проблема минулого, оскільки минуле вже не може бути чи стати актуальним станом чи подією, так само співвідноситься, щонайменше, з категоріями простору, часу, системи, тексту, події та факту.

Усе, про що йшлося вище, стосується не лише категорії минулого. Теперішнє, як актуальний інформаційний стан особи, також є пов'язане та визначене сукупністю знань та уявлень (тим, що ми називаємо довготривалою пам'яттю), а також інваріантним та системним станом, якою окремою складовою пам'яті, (тим, що ми називаємо системою понять та системою мови). Відповідно, актуальна інформація є сукупністю щонайменше 3-4 типів функціональних відношень інформації:

1 – лінійно-польові відношення діахронічного типу із суміжними інформаційними станами,

2 – лінійно-польові відношення синхронічного типу із суміжними емоційними-ціннісними інформаційними станами як результатом сукупності знань та уявлень у довготривалій пам'яті про сценарії подій, та знань про когнітивні простори, що створює емоційні цінності суб'єкта,

3 – формальні відношення з інваріантними когнітивними моделями породження актуальної інформації,

4 – смислові відношення з системними інваріантними інформаційними одиницями, які актуальна інформація реалізує.

Зазначені відношення інформаційних типів актів та станів корелюють (хоча й не завжди однозначно) з відзначеними Ф. де Соссюром хронологічними категоріями – панхронією, ідіосинхронією (синхронією), діахронією та історією.

Категорія факту. Звернімо увагу на категорію факту, сутність якої хоча попередньо логічно обумовлена, все ж потребує додаткової уваги з різних причин, передусім методологічного та методичного характеру. Факт відрізняється від події своєю стверджувальною категоричністю. «Мы оцениваем расплывчатые события, воспринимая их как факты» (Соссюр, 1990: 201). Події можуть бути невиразними, факти, навпаки, повинні бути виразними. Це твердження не можна розуміти інакше, як ствердження того, що факти у значно більшій мірі рефлексивно співвідносяться з системою уявлень та цінностей і при цьому категоріально кваліфікуються. Отже, факт – це така чуттєво, емоційно та понятійно об'ємна подія, що стала пропозиціонально скваліфікована як незаперечність. Безпосередньо у зв'язку з цим, характеризуючи категорію явища (феномену), Ф. де Соссюр стверджував:

«Оно (явление, phenomene феномен) должно пониматься и как состояние, и как событие, являющееся причиной состояния (и то, и другое суть явления разного порядка)... Слово факт является единственным средством выражения для того, кто хочет обозначить им и статические, и диахронические факты» (Соссюр, 1990: 119).

Історія – це цілісність уявлень про події та минуле, або, за іншим розумінням, цілісність усього того, що було, незалежно від нашої оцінки (що, на нашу думку, є неможливим) та нашого втручання у вигляді інтерпретацій. Минуле – це неоднозначна модель стосунків між фактами, текстами та ментальністю. Факт – це також неоднозначна категорія, тому що факт – це також завжди відношення певного енергоматеріального або інформаційного явища, наприклад, тексту або певного когнітивного простору, сценарію до картини світу, менталітету, до теорії та под. Категорія факту є такою категорією, розуміння якої, можливо, найвищою мірою може свідчити про методологічні уподобання того, хто факт стверджує, заперечує або подає його дефініцію.

Феноменологи завжди намагаються абсолютизувати факт, тому завжди шукають або проголошують правду, повну правду (а часто вже знають її наперед). Для феноменологів-матеріалістів (так само для емпіристів) факт – це щось існуюче саме по собі, поза оцінкою, поза системою чи теорією. Це щось, що є, що було. Факт – це подія, це стан конкретних речей, предметів, стан

предметів виробництва, виробничих та суспільних відносин; це подія або стан політичний, моральний, релігійний тощо. Факт – це, словами одного польського політика, «oczywista oczywistość» (очевидна очевидність), яка зовсім не обов'язково потребує доведення. Саме на цьому полягає «знання» фактів перед їх доведенням.

У позасуб'єктній сутності факту переконані також, хоч і на свій кшталт, раціоналісти. Наприклад, Г. Фреге стверджує: «Факт – это такая мысль, которая истинна» (Фреге, 1988: 42). Певною мірою хід розмірковування раціоналістів є подібним до прагматичної методології, а саме у ствердженні антропологічної релятивності факту, у модельній «створюваності та різновекторності» факту, однак це розуміння різоче різниться, коли раціоналісти говорять про неминучу співвіднесеність антропологічного факту з істиною логічного світу. Що ж, у такому разі, є істиною на погляд раціоналістів? Логіка їх розуміння є досить цікавою: оскільки, з їхньої точки зору, у мисленні трапляються думки різної якості щодо їх міри логічності, то слушними треба вважати лише думки, які репрезентують логічність об'єктивного світу: «человек является носителем мышления, но не мысли» (Фреге, 1988: 43), «труд ученого состоит не в созидании, а в открытии истинных мыслей» (там само: 42).

Саме на цій підставі раціоналісти стверджують оманливість суджень про зовнішній матеріальний світ. Як стверджує Г. Фреге: «суждение об объектах внешнего мира требует от нас некоторой смелости» (там само: 41), навпаки, логічність наших суджень дає об'єктивне знання про навколишній та внутрішній світ. Відповідно до цього розуміння Фреге задає собі питання: на якій підставі існує історія? – та відповідає: основою є думка, не мислення, а саме думка – така думка, яка відповідає об'єктивності світу.

Розумінню факту в теоріях феноменологів та раціоналістів протистоїть розуміння факту у функціональних та прагматичних теоріях. Найбільш стисло таке розуміння можна представити у наступний спосіб: фактом є зрефлексована співвіднесеність події з системністю уявлень та понять суб'єкта. Подібне розуміння добре ілюструють наступні твердження представників прагматичного підходу у дослідженнях:

«факт и закон не входят в феномен, а являются частью его...» (Пирс, 2000: 28-29),

«Случившееся есть нечто совершенно индивидуальное. Оно случается здесь и сейчас... Мы переживаем факты как сопротивление нашей воле» (там само: 37, 38),

«...закон [мысли, теория – mine] представляет собой общего характера факт» (там само: 11-12);

«ни один, даже мельчайший, языковой факт не существует независимо от той или иной точки зрения...» (Соссюр, 1990: 109),

«у нас имеются прежде всего точки зрения, верные или ложные, но всегда лишь точки зрения, а уже с их помощью СОЗДАЮТСЯ объекты» (там само: 110);

«факты, добытые при помощи разных познавательных принципов, суть именно разные факты» (Выготский, 1982: 359).

Висновки. Категорія часу (звичайно, поза буденністю, де час розуміється достатньо конкретно та однозначно) – це суцільні гіпотези достатньо системного характеру, які повністю визначаються методологічною позицією дослідника; це гіпотези матеріалістичні, раціоналістичні, суб'єктивістські, психофізіологічні, прагматичні тощо. Певним є те, що, по-перше, категорія часу є багатозначною категорією, а тому слід розрізняти декілька різних понять, які криються за омонімічним знаком *час*, по-друге, кожне з цих окремих понять є системним, тобто структурованим достатньо складними стосунками різних типів та рівнів – чуттєво-фізіологічними, образно-емоційними, понятійними, логічно-раціональними, семіотичними. Своєрідність цих стосунків при відповідному методологічному підході створює одне із прагматичних понять категорії час (одне з, щонайменше, наступних понять: час як апіорна здатність чуттєвого сприйняття суб'єкта, час як поняття когнітивної картини світу, час як філософське поняття).

У відношенні до категорій панхронія, синхронія та діахронія, підкреслимо, що:

- панхронія – це категорія, яка характеризує позачасове існування систем,

- синхронія, точніше ідіосинхронія – це стани, події та факти у системах,

- діахронія – це у традиційному розумінні історія подій та фактів; однак це поняття повинно би розумітись як історія систем і станів (разом із цим, подій і фактів у цих системах і станах).

Стосовно категорій минуле, факт та історія зазначимо, що:

- минуле – це ймовірні втрачені системи, а не події,

- факти – це події, категорично оцінювані в певних системах та станах,

- історія – це наше уявлення про реконструйовані факти та події (або про факти та події, які надаються до реконструкції) в реконструйованих діахронічних системах або у діючих актуальних

панхронічних системах.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Выготский Л. Собрание сочинений в 6 томах, т. 1, Москва, 1982
2. Кант И. Собрание сочинений в 6 томах, т. 4, ч. 1, Москва, 1965
3. Лещак О. Реферат «Онтология времени как исследовательская проблема гуманитарного дискурса: И. Кант, В. Джемс и Ф. Соссюр», оголошений на науковій конференції «Прошлое как объект гуманитарного познания», Тернопіль, 9-13 травня 2011 року
4. Соссюр Ф. де Заметки по общей лингвистике, Москва, 1990
5. Пирс Ч. Начала прагматики, Спб, 2000
6. Фреге Г. Мысль // Логические исследования в языке, Москва, 1988
7. Awdiejew A., Nabrajska G. Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej, Łask 2006, tom 2
8. Lakoff George, Johnson Mark Metafory w naszym życiu, Warszawa, 1988
9. Malinowski B. Ogrody koralowe i ich magia // Dzieła, t. 5, Warszawa, 1987
10. Время <http://www.bigpi.biysk.ru/encicl/articles/03/1000399/1000399A.htm> [07.06.2012]